

De Nederlandse invloed op het Papiaments

Manuel Klein

Papiaments als onderzoeksobject

Op de Caraïbische eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao, voor de kust van Venezuela gelegen en sinds ruim 350 jaar deel van het Koninkrijk der Nederlanden, is het Nederlands vandaag de officiële taal. De overgrote meerderheid van de bevolking spreekt echter Papiaments, een creooltaal met vooral Spaans-Portugese basis. Om deze karakterisering van de Europese oorsprong van het Papiaments te verantwoorden lijkt, althans aanvankelijk, de meest vereenvoudigende kijk op het ontstaansproces en de geaardheid van creooltalen voldoende: volgens deze visie hebben deze hun woordenschat aan hoofdzakelijk één (nauwelijks meer) Europese brontaal/-talen te danken en hun grammatica aan Afrikaanse talen of aan het universele menselijke taalvermogen. Verschillende tellingen komen voor het Papiamentse lexicon uit op ruim twee derde die van Spaans-Portugese afkomst zijn en krap een derde dat uit van oorsprong Nederlandse woorden bestaat.

De nogal vage bestempeling ‘Spaans-Portugees’ wijst daarbij op de problematiek, die de romanistiek tot op de dag van vandaag bezighoudt, dat er bij een groot aantal woorden aan de hand van hun huidige vorm in het Papiaments niet kan worden uitgemaakt vanuit welke van de twee grote Ibero-Romaanse talen ze geërfd zijn. Zeker op grond van de geschetste verdeling van de woordenschat en misschien ook vanwege de aandacht die de Ibero-Romaanse identificatieproblematiek getrokken heeft en trekt, vormt – tot heden – het onderzoek dat zich met de Nederlandse elementen in het Papiaments bezighoudt maar het kleinste deel van de creolistiek rond het Papiaments. Dat echter ook het Nederlands in deze creooltaal zijn sporen zal hebben nagelaten, lijkt al met het oog op de historische verhoudingen waarschijnlijk. Het eiland Curaçao, waar het Papiaments in de tweede helft van de zeventiende eeuw is ontstaan (en van waaruit het later is verspreid), was namelijk toen al definitief in bezit genomen door de Nederlandse koloniale mogendheid zodat we een zekere taalcontactsituatie met het Nederlands van het begin af aan kunnen veronderstellen. Het wekt t.o.v. deze historische verhoudingen des te meer verbazing dat de woordenschat van het Papiaments vooral Spaanse resp. Portugese etyma bevat i.p.v. Nederlandse en doet de vraag rijzen hoe we het Nederlands als mogelijke Europese *brontaal* van het Papiaments naast de twee genoemde Romaanse talen moeten plaatsen.

Deze vraag neemt nog in betekenis toe naargelang men het creolistische perspectief m. b. t. de Europese basistalen verbreedt van alleen het lexicon naar

ook structurele kenmerken, die ofwel samen met de geërfde woorden in het Papiaments zijn terechtgekomen (bijv. bepaalde fonemen) ofwel onafhankelijk daarvan (bijv. de passiefconstructie).

Dit artikel¹ geeft – na een beknopt overzicht over de ontstaansperiode van het Papiaments – een beschrijving van enkele belangrijke Nederlandse elementen in het Papiaments en een verklaring van het creoliseringsproces.

Een laatste opmerking over de spelling van het Papiaments. Er is een situatie tot stand gekomen waarin op Aruba een spelling gangbaar is geworden die *etymologisch* gemotiveerd is, terwijl zich op Curaçao en Bonaire een *fonologische* spelling heeft kunnen vestigen. Indien niet anders aangegeven, zullen wij in dit artikel Papiamentse voorbeelden in de Curaçaose spelling weergeven.²

Pidgin – en creooltalen

In tegenstelling tot de geleidelijke evolutie van talen door stapsgewijze taalverandering – zoals in het stamboommodel voorgesteld – is het startpunt van pidgin- en creooltalen nogal abrupt. Aan het begin staat de noodzaak van verschillende groepen mensen die geen moeder- of tweede taal delen, met elkaar te communiceren. Men zou hierbij kunnen denken aan het probleem waarmee bijv. ook een toerist in het buitenland zich weleens geconfronteerd ziet, maar zijn spontaan radbraken (als hij de inheemse taal niet kent) wijkt op een belangrijk punt af van wat we een *pidgintaal* noemen. Zoals het element *taal* in dit begrip namelijk al aanduidt, moet het hierbij gaan om uitingen die volgens bepaalde *normen* worden gevormd die door alle sprekers uit de verschillende groepen worden nagestreefd, zodat er hier niet meer van radbraken gesproken kan worden. En inderdaad zien wij dergelijke normen ontstaan als in de boven geformuleerde situatie de behoefte tot communicatie enige tijd op bovenindividueel niveau in stand blijft. Dit is in de geschiedenis bijv. door internationale handelsbetrekkingen gebeurd, zoals vanaf de 13e eeuw rond de Middellandse Zee tussen Romanen, Arabieren en Turken, waar er de zogenaamde mediterrane Lingua Franca ontstond (Sebba 1997: 16-17). Dit was een vooral aan het begin op de handel toegespitste noodtaal, bestaande uit bijna uitsluitend Romaanse woorden – maar dit zónder Romaanse grammatica. Wat dit betreft, is de Lingua Franca typisch voor pidgin- en de daarop berustende creooltalen: Deze rekruteren namelijk ten eerste hun woordenschat voor het grootste deel maar uit een van de bij het interetnische contact betrokken talen en vormen hem niet, wat a priori ook denkbaar zou zijn geweest, op een evenwichtige manier uit meer

1. Klein, M. (2007) *De Nederlandse invloed op het Papiaments* Hausarbeit zur Erlangung des Ersten Staatsexamens. Westfälische Wilhelms-Universität Münster.

2. Verschillen betreffen vooral de weergave van /s/, /f/ en /k/: bijv. *rekomendashon* (Curaçao en Bonaire) vs. *recomendacion* (Aruba) [-fon] ‘aanbeveling’ en *nase* (C. en B.) vs. *nace* (A.) [nase] ‘geboren worden’ (cf. Maurer 1991: 358-359).

(resp. beide of alle) talen die de betrokken partijen meebrengen. Deze ene taal die de woordenschat levert, noemen we *bron-* of *basistaal* van het pidgin. Ten tweede wordt daarbij echter de grammatica van de basistaal volledig losgelaten en worden de ‘oude’ woorden in een ‘nieuwe’ hen verbindende structuur gegoten, zodat er de ‘gewone’ sprekers van de brontaal (degenen die het pidgin niet kennen) deze taal niet kunnen verstaan; en we ook niet van een voortzetting van de brontaal als dochtertaal, zoals in het stamboommodel, kunnen spreken. Wat een ander aspect betreft, is de *Lingua Franca* echter enigszins ontypisch, namelijk m.b.t. de lange periode van meerdere eeuwen (ca. tot de 19e eeuw of de eerste helft van de 20e eeuw) die zij in gebruik is geweest. Er moet van worden uitgegaan dat een pidgin daardoor op meer domeinen gebruikt gaat worden dan slechts datgene waarop de communicatiebehoefte aanvankelijk is gerezen, in dit geval dus het domein ‘handel’, en daardoor ook zijn aan het begin beperkte woordenschat en ook de structuren enigszins uitgebreid gaan worden.

Deze uitbreiding op een geleidelijke manier is echter niet te vergelijken met de massale uitbreiding door creolisering van een pidgin. Die vindt namelijk in haar kern binnen één generatie sprekers plaats, zoals vooral in het koloniale tijdperk vaak gebeurt in overzeese gebieden waar veel slaven naartoe gebracht werden. Omdat deze meestal uit verschillende gebieden afkomstig waren, hadden zij zelfs onderling geen taal gemeen. Voor de communicatie tussen alle in de kolonie aanwezigen leek dus de situatie al helemaal op de boven geschetste die aan het begin van een pidgintaal staat. Daarom gaat men ervan uit dat in zo’n situatie aanvankelijk een met een pidgin als de *Lingua Franca* vergelijkbare taal ontstaat. De speciale omstandigheden in een kolonie met slavenbevolking leiden er echter toe dat dit pidgin als taalaanbod voor een volgende, in de kolonie geboren generatie de taal met het grootste communicatieve nut, namelijk het grootste bereik in hun omgeving is, zodat zij er hun moedertaal van maken. Dit bereiken van moedertaalstatus is cruciaal voor het proces van creolisering: De nieuwe generatie volstaat daardoor namelijk niet met een taalvorm waarvan het lexicon, de grammatica en de gebruiksdomeinen beperkt zijn, maar breidt deze zo ver mogelijk uit. Het resultaat is een *creooltaal*,³ die in alle opzichten een volwaardige taal geacht moet worden (ook al kende men er in de koloniale maatschappijen deze kwaliteit nog niet aan toe) en met het stadium van een ‘noodtaal’ niets meer gemeen heeft. Wat de creooltaal wel nog gemeen heeft met het daaraan voorafgegane pidgin, is het feit dat zijn lexicon nog steeds voor het grootste deel maar uit één van de in het contact betrokken talen afkomstig is – in de koloniale situaties die we aangehaald hebben, blijkt dat als brontaal regelmatig de respectieve door de koloniale heersers gesproken Europese taal fungeert – en nu binnen een eigen grammatica functioneert, die geen voortzetting is van de grammatica van de brontaal.

3. benoemd naar *creolen* – de ‘in de kolonie geboren’. Voor de moeilijke etymologie van dit woord zie Noll (2004).

Op basis van de genoemde observaties dat pidgin- en creooltalen hun woordenschat meestal maar aan één andere taal te danken hebben en dat de oorsprong van elementen op alle andere niveaus van de grammatica minder uniform vastgesteld kan worden, is het in de creolistiek gebruikelijk om pidgins en creools naar de bron van hun lexicon te categoriseren in op het Frans, Spaans, Nederlands enz. gebaseerde idiomen. Of de verdeling van de Papiamentse woordenschat er aanleiding toe geeft deze praktijk te betwisten, zal later in dit artikel onderzocht moeten worden.

Voor we verschillende verklaringsmodellen voor de betrokken processen kunnen bekijken, is het belangrijk de uitkomst van creolisering op een goede manier met die van pidginisering in verband te brengen. Holm (1988: 7) zegt hierover: „This process of creolization or nativization [...] is still not completely understood, but it is thought to be the opposite of pidginization: a process of expansion rather than reduction“.

Ondanks de zojuist besproken structurele uitbreiding tot een volwaardige taal door creolisering wordt er wel eens verwezen naar de vermeende grammaticale eenvoud als wezenlijke eigenschap van creooltalen. Deze visie berust echter op een Europees perspectief dat vooral de morfologie van de creooltaal in vergelijking met die van de basistaal beoordeelt en wegens het verlies van de voormalige flexiecategorieën de grammatica als simpel bestempelt (bijv. de afwezigheid van werkwoordsuitgangen in veel op het Spaans gebaseerde creooltalen waar de personen dan alleen m.b.v. pronomina aangeduid worden en het werkwoord steeds dezelfde verschijningsvorm heeft – zoals al in de *Lingua Franca*: *mi mirar*, ‘ik zie’, *ti mirar* ‘jij ziet’ enz., cf. Holm 1989: 608, en ook het Papiaments), en ziet de structuren over het hoofd die *van andere aard* zijn dan die van de flecterende Europese basistalen (bijv. de nogal complexe systemen van TMA-markers⁴ die we in de meeste creooltalen, zo ook in het Papiaments, vinden). Bij de vergelijking van creooltalen met hun meestal Europese brontalen zou men daarom de impliciet met de creolisering aangenomen reductie door pidginisering en de uitbreiding door de creolisering in gedachten moeten houden en in het geheel van *reorganisatie* of *herstructurering* i.p.v. reductie van de grammatica moeten spreken (cf. Voorhoeve 1971: 189).

Zowel m.b.t. tot de aanvankelijke reductie in het kader van pidginisering als ook m.b.t. de uitbreiding door creolisering zijn er uiteenlopende verklaringsmodellen voor de respectieve processen voorgesteld. Wat de eerste stap betreft, zijn er hypothesen opgesteld die de oorsprong van de reductie ofwel bij de sprekers van de brontaal zoeken ofwel bij de sprekers die nieuwe woordenschat gaan aanleren. Volgens de visie van de eerstgenoemden verdwijnen bijv. flexie-uitgangen uit de brontaal doordat de Europeanen ze niet aanbieden, maar hun spraak opzettelijk vereenvoudigen in het interetnische contact, zoals men anders ook weleens in gesprek met kinderen of buitenlanders doet. Daarom worden deze verklaringsmodellen onder de noemer *baby talk* resp. *fo-*

4. TMA is de afkorting van *tempus*, *modus* en *aspect*.

reigner talk samengevat. Het tegenovergestelde idee plaatst pidginisering in het kader van gebrekkige tweedetaalverwerving en houdt in dat er wel degelijk aanbod van de respectieve structuren is, maar dat degenen die elementen van de brontaal ontvangen, er niet voldoende in slagen ze te verwerven. Er ontstaan bij de taalleerders verschillende individuele interlanguages waaruit zich vervolgens een stabiele pidgintaal consolideert.

Wat de uitkomst na het tweede proces, de creolisering, betreft, zijn er hypothesen opgesteld die op een schaal tussen de polen *substratistisch* en *universalistisch* figureren. Het onderwerp van discussie is hierbij wat de oorsprong is van de nieuwe structuren die niet overeenkomen met die van de brontaal. *Substratisten* verwijzen in dit verband in eerste instantie naar de andere door betrokkenen gesproken (meestal dus Afrikaanse) talen die dan als substraat gezien moeten worden terwijl *universalisten* beweren dat de oorsprong eerder in universele tendenties ligt die het menselijk taalvermogen ter beschikking stelt. Als een van de voornaamste theorieën binnen deze stroming moet de *Language Bioprogram Hypothesis* van Derek Bickerton genoemd worden: „Children with no prior language experience but with their native language capacity to guide them, will take the same input [de pidgintaal] and make good any deficit between it and a natural language” (Bickerton 1990: 273), waarbij de „native language capacity“ van cruciaal belang is, die doet denken aan Chomsky’s *Language Acquisition Device* en die eigen is aan kinderen tot een kritische leeftijd.

Wat we tot nu toe besproken hebben, betreft allemaal de eerste fase aan het einde waarvan er voor het eerst van het bestaan van de respectieve creooltaal gesproken kan worden. De duur van dit proces beperkt Arends (1995: 21) in het geval van de koloniale context tot ongeveer de eerste 25 tot 50 jaar van de kolonisatie.

Als een creooltaal om maatschappelijk-politieke redenen in een bepaalde gemeenschap later weer naast haar oorspronkelijke basistaal bestaat, kan er een zogenaamd *post-creools continuum* ontstaan. Bijvoorbeeld is door de coëxistentie van op het Engels gebaseerde creooltaal op Jamaica en het Engels zelf in dezelfde maatschappij een variëteitencontinuum ontstaan dat vergelijkbaar is met de schaal van gradueel verschillende uitingen die sommige dialectsprekers kunnen doen waar het dialect door een verwante standaardvariëteit wordt overkoepeld. De variëteiten aan de uiteinden van dit spectrum worden *basilect* (de creooltaal) en *acrolect* (de bijbehorende basistaal) en alle daartussen liggende variëteiten *mesolect* genoemd. Welke factoren determineren of een dergelijk continuum tot stand komt (zoals op Jamaica) of veeleer een *diglossie*-situatie ontstaat waarbij de creooltaal en de bijbehorende basistaal ondanks coëxistentie gescheiden blijven (zoals op Haïti met een op het Frans gebaseerde creool en de Franse standaardtaal), is niet helemaal duidelijk. Een mogelijke ontwikkeling – waar het continuum wel tot stand is gekomen – is *decreolisatie*, waarbij het basilect steeds meer elementen van het acrolect in zich opneemt of met andere woorden de schaal die het continuum overspant, korter wordt (cf. Sebba 1997: 210-218, Mühlhäusler 1986: 237, DeCamp 1971: 349-351).

Ontstaan van het Papiaments

De ABC-eilanden werden in 1499 door Spanje ontdekt en krap anderhalve eeuw later, in 1634/36 door Nederland in bezit genomen. Hoezo gaat men er aan de ene kant in het onderzoek van uit dat het Papiaments pas in de tweede helft van de 17e eeuw, dus in de Nederlandse periode, is ontstaan, terwijl het Papiaments anderzijds heel duidelijk in de hoofdzaak op het Iberoromaans gebaseerd is en niet op het Nederlands? De opmerking dat hierbij vooral de hedendaagse toestand voor onderzoek toegankelijk is, is van enig belang. Meer nog dan bijv. de dialectoloog in de conventionele taalwetenschap ziet de creolist zich met het grote probleem geconfronteerd dat zijn onderzoeksobject, de creooltalen, in de meeste maatschappijen lang als minderwaardig en foutief geradbraak werden beschouwd en daarom nauwelijks opgeschreven werden, terwijl zijn belangstelling vaak vooral uitgaat naar het begin van een creooltaal en het nog steeds niet helemaal begrepen proces van creolisering: „... our view of creolization is still largely based on 20th-century evidence, even though creolization is essentially a historical phenomenon. [...] [A]lmost anything that has been hypothesized about it [i.e. creolization] has been based on knowledge of the outcome of that process“ (Arends 1995: 21-22). Als creolisten conclusies willen trekken over het proces van creolisering en zijn uitkomst enkele eeuwen geleden, moeten ze deze hoofdzakelijk uit de taal trachten te destilleren zoals die zich nu voordoet en ze daarbij nog van uitkomsten van latere taalverandering weten te onderscheiden.

Ook in het geval van het Papiaments zijn voor-twintigste-eeuwse documenten schaars. Het oudste schriftelijke document, de *carta di amor* (een brief van een sefardische jood aan zijn minnares) dateert weliswaar uit het jaar 1775, maar de taal daarin laat duidelijk zien dat het proces van creolisering op dat moment al afgesloten is (ook al moeten we het oordeel van Kramer (2004) dat de taal in alle opzichten met het Papiaments van vandaag overeenkomt later nog iets nauwkeuriger bekijken). Om het tijdelijk kader van het ontstaan van het Papiaments verder te kunnen beperken tot, zoals gezegd, de tweede helft van de 17e eeuw, moeten dus argumenten van extralinguïstische aard aangevoerd worden. In dit verband wordt in het onderzoek verwezen naar het feit dat een gemengde bevolking van voldoende omvang pas in de Nederlandse tijd tot stand is gekomen doordat de slavenhandel op Curaçao vanaf 1650 begon te bloeien. Daarvoor, in de Spaanse tijd, waren de ABC-eilanden nauwelijks gekoloniseerd omdat de Spanjaarden ze als nutteloos (uit de benaming *Islas inútilas* ‘nutteloze eilanden’ is het woord *Antillen* voortgekomen) beschouwden. Bovendien was tussen de Spaanse en de Nederlandse tijd ook geen sprake van een bevolkingscontinuïteit omdat de schaarse in 1634 nog aanwezige bevolking (waaronder bijv. maar 32 Spanjaarden op Curaçao) volledig verdreven werd. Dat betekent dat de factoren voor creolisering vóór de occupatie door Nederland nog niet gunstig waren en dat, zelfs als het Papiaments toen al was begonnen ontstaan, het niet had kunnen worden doorgegeven over de bezitswisseling van de eilanden heen (cf. Kramer 2004: 122). Om het tijdelijke kader naar de andere kant af te grenzen verwijst Kramer naar een achteruitgang van de

slavenhandel in latere periodes: „...und der Friede von Utrecht (1713) bedeutete das Ende des großen Geschäftes, nachdem schon zuvor ein gewisser Rückgang eingesetzt hatte.” Het is weliswaar juist dat daarmee de omvang van de verdere immigratie van Afrikanen met het begin van de 18e eeuw daalt. Aangezien dit echter ook voor de verkoop van slaven naar andere gebieden geldt, betekent dit geen achteruitgang van de op het eiland verblijvende gemengde bevolking van blanken en zwarten. Deze nam integendeel ook na het einde van de Curaçaose slavenhandel in aantal toe (cf. Kramer 2004: 23). Om de consolidatie van het Papiaments tot ca. 1700 aannemelijk te maken, moeten we daarom ook op de theorieën omtrent het proces van creolisering teruggrijpen en het belang van de eerste generatie moedertaalsprekers in het oog houden. Sebba (1997: 135) noemt slavernijsituaties constellaties waar abrupte creolisering (d.w.z. creolisering direct na het ontstaan van een pidgin), ideaaltypisch binnen een generatie, in hoge mate aannemelijk is. Dat beperkt de *duur* van het proces op Curaçao en samen met de aanname dat de behoefte aan een communicatiemiddel rond het midden van de 17e eeuw inzet, bevestigt dit het genoemde tijdelijke kader van ongeveer de eerste 50 jaar van de Nederlandse bezetting.

Nederlandse elementen in het Papiaments

Woordenschat

In zijn huidige vorm overweegt het Spaanse karakter van het Papiamentse lexicon. Er komen echter ook woorden in voor die zonder twijfel van het Portugees afstammen (volgens Maduro (1971 [1953])⁵ is dit 4%, naast 28% dat zowel van Portugese als ook van Castiliaanse afkomst zou kunnen zijn, cf. Maurer 1986: 100). Een verklaring hiervoor houdt in dat het Papiaments aanvankelijk meer op het Portugees gebaseerd was en vervolgens een relexificatie ondergaan zou hebben, d.w.z. een uitwisseling van haast de hele woordenschat onder behoud van de grammatica.

Als we deze zuiver romanistische Spaans-Portugese identificatieproblematiek echter achterwege laten en onze aandacht naar het Nederlands verschuiven, zijn het vooral twee vragen over de Europese basistalen van het Papiaments die de aandacht trekken:

1. Hoe komt het dat het Papiaments – moge het Portugees of Spaans in oorsprong zijn – in elk geval in hoofdzaak op het Romaans gebaseerd is en niet Nederlands?
2. Hoe verantwoorden we anderzijds het dan toch aanwezige Nederlandse aandeel? Als we de twee enige en steeds weer geciteerde tellingen mogen geloven maakt dit namelijk krap 30% uit en t.o.v. creolistische aannames

5. Voor dit artikel is alleen de eerste uitgave Maduro (1953) beschikbaar geweest, zie bibliografie.

als die van Sebba (1997: 25) van *hoogstens* 20% dat niet uit de hoofdzakelijke basistaal afkomstig is, lijkt dit percentage dan weer hoger dan verwacht.

De eerste vraag dankt haar motivatie uiteraard aan het net bekeken feit dat het Papiaments op Curaçao pas is ontstaan nadat het eiland al in bezit van het Koninkrijk der Nederlanden was en onder dit gezag nauwelijks nog Spanjaarden aanwezig waren. Dat het Papiaments in zijn grondbeginselen een voortzetting van een eventuele al vóór 1634 op het eiland aanwezige contacttaal zou zijn, hadden we uitgesloten vanwege het ontbreken van een noemenswaardige gemengde bevolking in de Spaanse periode en van een bevolkingscontinuïteit over de datum van de bezitswisseling heen. Het antwoord op de eerste vraag moet dus in de Nederlandse periode gezocht worden. Enerzijds is de geografische nabijheid van Venezuela en de verspreiding van het Spaans op de andere Caraïbische eilanden missschien een bepalende factor geweest. Cruciaal voor het aanbod van Romaanse woorden in het interetnisch contact op Curaçao zelf zal echter vooral de aanwezigheid van een groot aantal sefardische joden (d.w.z. de joden van het Iberisch Schiereiland) vanaf de tweede helft van de 17e eeuw geweest zijn. Deze vluchtten vanwege hun politieke vervolging door Portugal en Spanje via het protestantse noorden van Europa (daar bijv. met name naar Amsterdam) naar verschillende gebieden in de wereld en maakten op Curaçao aan het einde van de 17e eeuw ongeveer de helft van de blanke bevolking uit (cf. Kramer 2004: 24-30, Maurer 1986: 98). Welk talig aanbod zij precies gegeven kunnen hebben, is niet helemaal duidelijk: Maurer (ibid.) noemt als mogelijke moeder- en voertalen binnen deze groep Portugees, Castiliaans, Judeo-Spaans (ook Ladino genoemd), Leonees, Aragonees en Galicisch. In elk geval waarborgt hun aanwezigheid de beschikbaarheid van een Ibero-Romaanse basis. Dat deze zich echter tegen het eveneens beschikbare Nederlands door heeft kunnen zetten, wordt in het onderzoek met het oog op het gedrag van de Nederlanders verklaard. Kramer (2004: 125) verwijst naar hun geringe „Sprachloyalität” en zijn observatie dat ook vandaag „die Anwesenheit eines einzigen Nichtniederländers in einer Runde von Holländern genügt, um zum Englischen als Konversationssprache überzugehen” (ibid.). Bartens (1995: 128) constateert in haar hoofdstuk over het Afrikaans m.b.t. de Nederlandse koloniale taalpolitiek over het algemeen „dass in der holländischen Sprachpolitik ein grundlegend anderer Ansatz als bei den übrigen europäischen Kolonialmächten [bestand]. Die Holländer bekämpften nicht wie die Franzosen oder Portugiesen andere Sprachen wie z.B. Kreols und behielten sich ihre eigene Sprache gewissermaßen als Geheimsprache vor.“ Naast de verklaring voor de overwegende lexicale basis van het Papiaments klinkt hier ook al de conditie voor een andere bijzonderheid van deze creooltaal door: namelijk haar onbetwiste status als de taal van de huidige ABC-eilanden: „Papiamentu ist zu einer unter den Kreols einmaligen Kultursprache aufgestiegen, die heute von allen Bevölkerungsgruppen gesprochen wird“ (Bartens 1995: 249).

Het antwoord op de tweede vraag zal o.a. ook verder leiden naar de analyse van Nederlandse elementen in andere lagen van het Papiaments dan de woordenschat. Om te beginnen moet echter de veronderstelde mengeling van het lexicon eerst in detail bekeken worden. Terwijl bij het Romaanse aandeel overlappingen bestaan zodat bij 33,5% van de Papiamentse woorden de filiatie tussen Portugees, Spaans of andere Ibero-Romaanse idiomen moeilijk te achterhalen is, vallen de Nederlandse etyma makkelijker te identificeren. Maurer (1986: 100) komt tot de volgende verdeling:

- 28% Nederlandse afkomst
- 28% Castiliaans of Portugees
- 25% Castiliaans
- 4% Portugees
- 3,5% Galicisch
- 3,5% Portugees of Galicisch
- 2% Castiliaans, Galicisch of Portugees
- 6% andere talen (vooral Engels en Frans)

Dat betekent: 28% Nederlands, 66% Ibero-Romaans, 6% andere. Maurer (1986) ontleent deze getallen aan Maduro (1953), waarin een van de enige twee etymologische tellingen van het Papiamentse lexicon werd doorgevoerd waarop onderzoekers tegenwoordig steunen. De andere is die van Lenz (1926). Voor beide tellingen geldt dat de respectieve woordenlijsten waarop ze berusten, ongeveer 2500 woorden bevatten.

Lenz (1926) baseert zijn telling op een al bestaande lijst, samengesteld door W. M. Hoyer in 1918, zonder deze volledig te reproduceren. Zijn voornaamste bedoeling is de daarin bevatte woorden in semantische categorieën te verdelen en de verschillende talen van herkomst kwantitatief per categorie weer te geven.

In Maduro (1953: 46-133) is de basislijst zelf opgenomen, ze is zelfs hoofdbestanddeel van het werk, dat ten doel had een bijdrage te leveren tot de ontwikkeling van een algemeen hanteerbare spelling van het Papiaments. Er zijn hier telkens het woord in het Papiaments, de taal van herkomst en het etymon in zijn daar gangbare vorm naast elkaar geplaatst, in alfabetische volgorde van de etymologische grondwoorden. Maduro (1953) geeft helaas niet expliciet aan waarop de samenstelling van zijn lijst berust. De gelijkenis in het totale aantal woorden en het feit dat in de bibliografie van Maduro (1953: 6) o.a. ook de *Woordenlijst* van Hoyer genoemd wordt, laten veronderstellen dat hier dezelfde basislijst is gebruikt als in Lenz (1926).

Het percentage woorden van Nederlandse afkomst ligt bij Lenz (1926) lichtjes hoger dan bij Maduro en bedraagt 30%.⁶ De verdeling in categorieën betreft alleen substantieven, die ook het grootste deel (ca. twee derde) van het totale

6. Het percentage van 30% geeft Lenz (1926) zelf aan op p. 210, samen met de absolute getallen. Deze wijken minimaal af van de getallen in de tabel van de semantische velden

aantal onderzochte woorden uitmaken. Adjectieven en werkwoorden vormen telkens één groep zonder verdere categorisering. Gedifferentieerd naar woordsoorten komt het Nederlandse aandeel uit op 37% van de substantieven, 13% van de adjectieven en 8% van de werkwoorden. Deze vergelijking hoeft echter gezien de duidelijk verschillende aandacht voor de woordsoorten bij de samenstelling van de lijst niet representatief te zijn.

Binnen de substantieven is verder uiteraard interessant welke numerieke verschillen de geïsoleerde domeinen vertonen. „Wie zu erwarten, haben die niederländischen Elemente in den Bereichen das Übergewicht, in denen schon immer die niederländischen Einflüsse vorherrschten“ (Kramer 2004: 141). Dit zijn in eerste instantie het onderwijs, waar tot in de 21^e eeuw het Nederlands de instructietaal is, rechtspraak, bestuur enz., terwijl een typisch voorbeeld voor op het Romaans gebaseerd vocabulaire het domein van godsdienst is, „denn die katholische Mission wurde ja zunächst von Venezuela aus betrieben und lag in der Hand spanischsprachiger Priester“ (ibid.). Een in het oog lopende tegenstelling vormen de namen van de maanden, die allemaal Nederlands zijn (*yanüari, febrüari, mart, aprel, mei, yüni, yüli, ougüstùs, oktober, novèmbèr, desèmber*) in tegenstelling tot de benaming van de weekdays, die op het Spaans berusten.

Fonologie

Monoftongen

Het klinkersysteem van het Papiaments op het gebied van monoftongen ziet er als volgt uit:

i	y		u	i	ü		u
e	ø		o	e	ù		o
ε		ɔ		è		ò	
	A				a		

Fig. 1. Monoftongen van het Papiaments volgens Kramer (2004: 157).

Fig. 2. Schrijfwijze van deze klinkers in de fonologische spelling van Curaçao.

We hebben te maken met een negen-klinkersysteem met vier openingsgraden dat symmetrisch is, afgezien van de aanwezigheid van twee geronde palatale vocalen /y/ en /ø/, die we in creooltalen nauwelijks en ook in het Ibero-Romaans niet aantreffen. Terwijl het systeem van de Spaanse monoftongen drie openingsgraden bezit, hebben de Portugese monoftongen vier, met een fonematisch onderscheid van gesloten /e/ in tegenstelling tot een meer geopend /ε/, resp. /o/ in tegenstelling tot /ɔ/.

op p. 259-260, die ook op enkele punten niet helemaal consistent zijn. Uit de tabel zou een percentage van 31,3% tot 31,7% Nl. etyma voorkomen.

Nederlands				Spaans			Portugees		
i(:)* y(:)*		u(:)*		i	u		i	u	
ɪ	ʏ			e	o		e	o	
e:	ø:	(ə)	o:	a			ɛ	ɐ	ɔ
ɛ		ɔ					a		
a: ɑ									

Fig. 3. De klinkersystemen van het Nederlands volgens Gussenhoven (1999: 74 ss.),⁷ het Spaans volgens Macpherson (1975: 24) en het Europese Portugees volgens Noll (1999: 30).

* Deze monoftongen zijn potentieel lang, d.w.z. dat de volle lengte niet in alle contexten optreedt, altijd echter voor /r/, in tegenstelling tot de zonder lengteteken aangegeven monoftongen, die altijd kort zijn, en tot de met lengteteken aangegeven monoftongen, die nooit kort zijn (en soms in de literatuur ook als halflang [ɹ] worden gerepresenteerd).

Dat de herkomst van de Papiamentse geronde voorklinkers /y/ en /ø/ in het Nederlands gezocht moet worden, is duidelijk. We dienen echter nog nader te bekijken hoe de drie Nederlandse fonemen uit deze categorie, /y(:)/, /ʏ/ en /ø:/, in de genoemde fonemen van het Papiaments overgaan. De vocaalkwantiteit gaat hierbij in de doeltaal verloren omdat ze in het systeem van het Papiaments (zoals ook in het Spaans en het Portugees) geen distinctief kenmerk is. Voorts wordt er één van de drie openingsgraden geëlimineerd, en wel in die zin dat NL. korte /ʏ/ en lange /ø:/ in het Papiaments samenvallen tot /ø/ en NL. potentieel lange /y(:)/ Pap. /y/ wordt. Daaruit resulteert bijv.:

NL. *huren* [hy:rə(n)] > Pap. *hür* [hyr]

NL. *brug* [brʏx] > Pap. *brùg* [brøx]

NL. *keuren* [kø:rə(n)] > Pap. *kùr* [kør].

In overeenkomst met zowel de Ibero-Romaanse basis als ook tendenties zoals ze in andere creooltalen te observeren vallen, kan in het Papiaments een ontronding van /y/ tot [i] en van /ø/ tot [e] optreden. In de bovenstaande voorbeelden levert dat *hür* > [hir], *brùg* > [brex] en *kùr* > [ker] op. Inhoeverre deze ontronding ideaaltypisch moet worden geacht, hierover zijn de beschrijvingen in de literatuur verdeeld. Bartens (1995: 250 s.) constateert: „Die letzten beiden Phoneme [/y/ und /ø/] kommen nur in akrolektalen Soziolekten vor und werden sonst zu /i, ɛ/ neutralisiert“, terwijl Kramer (2004: 158) dit expliciet als *tendentie* in de „Umgangssprache ungebildeter Sprecher mit nur oberflächlichen Kontakten zum Niederländischen“ ziet. Beide visies koppelen het verschijnsel aan de socio-culturele achtergrond van de spreker en zijn kennis van het Ne-

7. Aan het teken /ʏ/ (voor de klinker in woorden als NL. *dun*) tenslotte geven we hier de voorkeur – in overeenstemming met Gussenhoven (1999) en Mees/Collins (1983) – tegenover de soms ook wel aan te treffen representatie als /ʌ/.

derlands. Maar er is een duidelijk verschil in de accentuering van de ongeronde varianten als norm en de geronde als *gemarkeerde vormen* in het eerste geval en andersom in het tweede. Het feit dat de fonologisch georiënteerde spelling van Curaçao speciaal voor de fonemen /y/ en /ø/ de grafemen <ü> en <ù> reserveert, zou een aanwijzing kunnen zijn voor de toepasselijkheid van Kramers (ibid.) visie. De duidelijk verdeelde meningen in de literatuur beletten ons echter ons bij de beoordeling van Kramer (ibid.) aan te sluiten dat „[o]hne jeden Zweifel [...] /y/ und /ø/ zur Norm des Papiamentto [gehören]“.

De vocalen /ɛ/ en /ɔ/ komen volgens Kramer (2004: 165 s.) hoofdzakelijk in ontleningen uit het Nederlands voor, zoals in *mèst* [mɛst] en *stòf* [stɔf], zodat we kunnen concluderen dat de aanwezigheid van vier openingsgraden in het systeem van de Papiamentse monoftongen en het voorkomen van geronde voorklinkers toe te schrijven is aan Nederlandse invloed.

Diftongen

Het Papiaments bevat een hele reeks dalende en stijgende diftongen. Deze zijn voor ons in dit kader slechts in zoverre van belang als bij de Papiamentse tegenhanger van Nederlandse /œy/ – door Kramer (2004: 158) weergegeven als /øj/ en door Maurer (1998: 148) als /øy/ – de lippen ook gerond (kunnen) zijn. Maurer (ibid.) verwijst dan ook naar de analoog met de monoftongen te verwachten ontronding: „En el habla popular curazoleña, /øy/ se pronuncia con frecuencia [ɛi], como en *sùit* ‘sur’ ([sɛit])“ (In de Curaçaoose omgangstaal wordt /øy/ vaak [ɛi] uitgesproken, zoals in *sùit* ‘zuiden’ ([sɛit])). In het geval van de diftongen is dit de enige informatie omtrent een mogelijke ontronding zodat we m.b.t. de daadwerkelijke norm in het Papiaments hier nog minder conclusies kunnen trekken.

Consonanten

In het consonantisme van het Papiaments zijn op grond van de verhoudingen in het Spaans en het Nederlands vooral de fonemen /v/ en /h/ interessant. Het eerstgenoemde verdient onze aandacht omdat een fonematische oppositie /v/ – /b/ in het Spaans niet, maar in het Nederlands wel bestaat, daar echter de fonematische oppositie /v/ – /f/ wellicht steeds meer ten gunste van de stemloze /f/ genivelleerd wordt. /h/ daarentegen is van enig belang omdat het in het Castiliaanse Spaans niet voorkomt, in het Andalusisch en het Amerikaanse Spaans kan optreden en in het Nederlands een vast verankerend foneem is. We zullen ons hier alleen bezighouden met de oppositie /v/ – /b/ en verwijzen voor de uitwerkingen van de Nederlandse verstemlozing van /v/ en de behandeling van het foneem /h/ naar Klein (2007).

In het moderne Spaans correspondeert met het grafische verschil van <v> en geen fonologische oppositie van fricatief en occlusief. Veeleer is de grafie in dit geval slechts etymologisch gemotiveerd en representeren beide grafemen hetzelfde foneem /b/, waarvan de fonetische realisatie de bilabiale occlusief [b]

	bilabiaal	labiodentaal	alveolair	palataal	velair	glottaal
plosieven stemloos stemhebbend	p b		t d		k g	
fricatieven stemloos stemhebbend		f v	s z	ʃ ʒ	x	h
affricaten stemloos stemhebbend				tʃ dʒ		
liquidae lateraal			l			
vibrant			r			
nasalen	m		n	ɲ		
approximanten	w			j		

Fig. 4. De consonantenfonemen van het Papiaments volgens Kramer (2004: 159), Römer (1991: 43) en Maurer (1998: 145). Minimale verschillen in hun versies van het systeem betreffen alleen de vraag of voor /ɲ/ een allofonie [ɲ] – [j̃] aan te nemen is (cf. Maurer 1998), hetgeen voor de Nederlandse elementen echter niet van belang is, en de geïntegreerde vs. aparte weergave van de semi-consonanten /w/ en /j/. Een significant verschil echter toont Munteanu (1991: 108), in wiens systeem het foneem /x/ niet voorkomt.

of de bilabiale fricatief [β] is. Beide klanken zijn zuiver positionele allofonen: [b] komt alleen in de anlaut en na een nasaal voor, [β] elders. Deze situatie is de uitkomst van de opheffing van een fonologische oppositie die in het laatste hieraan voorafgaande stadium nog wel in de anlaut bestond: /b/ in etyma met Latijnse en /β/ in etyma met Latijnse <v>. In de inlaut werd ook toen al alleen [β] voor <-b> net zoals voor <-v> gerealiseerd. Het linkerlid van de oppositie fricatief : occlusief kon in sommige gebieden ook i.p.v. de bilabiale [β] een labiodentale [v] bevatten, zoals die zich overigens in veel andere Romaanse talen (waaronder het Portugees) die nu de oppositie /b/ vs. /v/ kennen, heeft kunnen doorzetten (cf. Macpherson 1975: 156). In het Nederlands komen uiteraard twee aparte fonemen /b/ en /v/ voor, zonder enig gevaar voor verwarring.

Zoals Kramer (2004: 166) verklaart, kent het Papiaments in tegenstelling tot het huidige Spaans wel degelijk een „phonologische Opposition zwischen /v/, das man immer als stimmhaften labiodentalen Frikativ [v] spricht, und /b/, das als stimmhafter bilabialer Okklusiv [b] realisiert wird“. Verder sluit hij daarenboven de „für das Spanische typische frikative Realisierung des intervokalischen /b/ als [β] im Papiamento“ (ibid.) uit. Minimale paren voor de oppositie /v/ – /b/ in het Papiaments zijn vooral van Nederlandse afkomst, als voorbeelden noemt Kramer (2004: 167) o.a. *bèt* [bɛt] ‘bed’ vs. *vèt* [vɛt] ‘vet, fettig’, terwijl Spaanse etyma in het Papiaments meestal concurrerende vormen bezitten, bijv. Sp. *verdad* ‘waarheid’ > Pap. [vɛrˈdat] – [berˈdat] (cf. ibd.).

In het Spaans is bovenstaande opheffing van de oppositie [b] – [β] of [v] volgens Macpherson (1975: 156) in de 16e eeuw te lokaliseren, Kramer (2004: 166) ziet dit pas in de loop van de 17e eeuw definitief gebeuren. In elk geval moet men het in overeenstemming met beide periodiseringen omstreden achten „ob sie [de genoemde fonologische oppositie] in einigen früh hispanisierten Gebieten Amerikas noch Fuß fassen konnte“ (Kramer *ibid.*). De bovenstaande opmerkingen over de minimale paren (Nederlandse etyma) en de vrije variatie (Spaanse etyma) tonen dan ook duidelijk aan dat het behoud van deze oppositie in het Papiaments een door het Nederlands beïnvloede aangelegenheid is. Deze invloed gaat zelfs zo ver dat bij recente Spaanse ontleningen, indien het „nach der Schrift entlehnt[e] Hispanismen“ betreft, voor <v> uitsluitend [v] wordt gerealiseerd (cf. Kramer 2004: 167).

Fonologische processen

Vervolgens zullen we twee Spaanse verschijnselen op het gebied van de fonologie bekijken die in het Papiaments worden omgekeerd, mogelijk door Nederlandse invloed.

s impurum in de anlaut Terwijl een *s impurum*, d.w.z. [s] + consonant in de anlaut in het Ibero-Romaans niet mogelijk is en daar altijd door een vooropgeplaatste [e] gesteund wordt (bijv. Lat. *scribere* > Sp. *escribir*), betekent het in het Papiaments geen probleem. Er wordt zelfs een Ibero-Romaanse [e-] geëlideerd, bijv. in Sp. *estilo* > Pap. *stilo* ['stilo] (naast de variant [e'stilo]); eveneens in het prefix *ex-* > [es] > [s], bijv. Sp. *explicar* > Pap. *splika* ['splika] (cf. Kramer 2004: 164). Aangezien er in het Nederlands talrijke woorden met een dergelijk *s impurum* in de anlaut bestaan, waarvan ook sommige in het Papiaments zijn terechtgekomen (bijv. Nl. *stof* > Pap. *stòf*, cf. Kramer 2004: 166), is invloed van het Nederlands in dit geval erg aannemelijk (cf. Kramer 2004: 137).

De correlatie van [w] en [gw] Het in de geschiedenis van het Spaans vooral uit de (op het Arabisch gebaseerde) toponymie bekende, maar ook daarnaast geldige principe [w] in de anlaut door [gw] te vervangen, is tot op de dag van vandaag in het Spaans actief (cf. Noll 1997: 203, Macpherson 1975: 49). In tegengestelde richting valt in het Papiaments een elisie van het occlusieve bestanddeel vast te stellen: Sp. *guardar* > Pap. *warda* (cf. Bartens 1995: 251). In intervocalische positie kan hetzelfde verschijnsel (bijv. Sp. *agua* > Pap. *awa*, cf. *ibid.*) als voortzetting van een uit verschillende Spaanse varianten ([a^ywa] met maar weinig wrijving naast totale elisie [awa], cf. Macpherson 1975: 65) gezien worden. In de anlaut echter moeten we het beschreven fenomeen als omkering van de Ibero-Romaanse tendentie begrijpen die waarschijnlijk aan de invloed van het Nederlands toe te schrijven is omdat daar [w] in de anlaut geregeld voorkomt.

Morfosyntaxis

Een heel duidelijke bijzonderheid van het hedendaagse Papiaments is de aanwezigheid van een passief, hetgeen enigszins on-Romaans en tamelijk oncreools is. Het passief wordt in het Papiaments naar Nederlands voorbeeld gevormd met het hulpwerkwoord *wòrdu* (van Nl. worden), *keda* (van Sp. *quedar* ‘blijven, worden’) of *ser* ‘zijn’ + participium (cf. Kramer 2004: 149) en is zowel in de gesproken als ook in de geschreven taal gebruikelijk (cf. Maurer 1998: 179). Al wordt voor de vorming van het passief niet alleen het van oorsprong Nederlandse hulpwerkwoord *wòrdu* gebruikt – de vormen met *keda* en *ser* zijn ermee synoniem –, het feit dat er überhaupt een genus verbi ‘passief’ existeert en frequent wordt gebruikt, zal aan Nederlandse invloed te wijten zijn omdat het daar vrij frequent is, in de Ibero-Romaanse talen daarentegen slechts een randverschijnsel en in creooltalen zeer schaars (cf. Kramer 2004: 149).

Voorts moeten we in verband met het passief opmerken dat er enige aanleiding toe bestaat om, zoals we dat net ook hebben gedaan, van een werkwoordsvorm ‘participium’ te spreken omdat bij veel werkwoorden een formeel onderscheid bestaat:

Tweelettergrepige werkwoorden worden in het Papiaments meestal op de eerste syllabe beklemtoond. Dit accent verschuift in het participium naar de laatste syllabe: bijv. *kanta* [ˈkanta] ‘zingen’ < vs. *kantá* [kanˈta] ‘gezongen’ (< Sp. *cantar* [kanˈtar]/*cantado* [kanˈtaðo]). Meerlettergrepige werkwoorden dragen zowel in hun stamvorm als ook in het deelwoord de klemtoon op de laatste lettergreep zodat er alleen nog een formeel onderscheid bestaat wanneer het werkwoord op -e eindigt: *kombensé* < Sp. *convencer* ‘overtuigen’ vs. *kombensí* < *convencido*. Dit is het patroon voor van oorsprong Romaanse werkwoorden.

Bij werkwoorden die uit het Nederlands afkomstig zijn, wordt het deelwoord d.m.v. prefigering gevormd: bijv. *fangu* < *vangen* ‘fangen’ vs. *difangu* < *gevangen*. In Maurer (1986: 111 en 1998: 168) zijn in het geheel de allomorfen *di-*, *gi-*, *ge-*, *he-*, *e-* en *i-* als van Nl. *ge-* afgeleide vormen opgesomd, zonder dat de klankmatige ontwikkeling vanuit *ge-* nader wordt toegelicht. *he-*, *e-* en ook *i-* (na voorttonige verhoging van *e*) zouden daarom, zo lijkt het ons, kunnen teruggaan op Nederlandse werkwoorden met de prefixen *her-* en *er-*, waar in het deelwoord geen verdere prefigering plaatsvindt. In het Papiaments zouden ze van deze werkwoorden echter los zijn geraakt en tot vrije morfologische varianten voor de vorming van het participium zijn geworden. De ontwikkeling van de allomorf *di-* blijft daarmee echter nog steeds onduidelijk.

Van groot belang is de observatie dat deze beide deelwoorden, het van Romaanse afkomst met al dan niet verschoven klemtoon en het van Nederlandse afkomst met prefigering, *niet* kan dienen voor de vorming van tempora! Dit gebeurt zoals in andere creooltalen d.m.v. TMA-markers, zonder dat daarbij de vorm van het werkwoord verandert (cf. Maurer 1986: 111). De existentie van een Papiaments deelwoord (dat we hier dan ook niet ‘*voltooid* deelwoord’ maar slechts ‘deelwoord’ noemen) hangt dus alleen samen met de aanwezigheid van een diathese ‘passief’, die op zich al een bijzonderheid tegenover andere creooltalen betekent.

Verantwoording van het Nederlandse aandeel

De Nederlandse elementen die we in het vorige hoofdstuk hebben besproken, tonen een beeld dat i.v.m. de creoliseringstheorieën in twee opzichten interessant is: enerzijds schijnt het Papiaments op grond van zijn *tegenwoordige* lexicon niet voldoende gecategoriseerd te kunnen worden als op het Ibero-Romaans gebaseerd en anderzijds vertoont het ook op andere niveaus structuren die of oncreools zijn, bijv. het passief, of tegengesteld zijn aan de tendenties van de hoofdzakelijke Ibero-Romaanse basis. Dergelijke bevindingen hebben in het onderzoek aanleiding gegeven aanpassingen van de gangbare aannames van de creolistiek te presenteren om het ontstaan van het Papiaments te verklaren. Twee modellen in dit opzicht zullen we nu bekijken.

Maurer: 'atypische creolisering?'. Zo vraagt Maurer (1986) al in de titel van zijn artikel of het Papiaments een atypisch geval van creolisering is. Hij vertrekt daarbij vooral vanuit de Romaans-Nederlandse mengeling van het lexicon, zoals die uit de telling van Maduro (1953) is gebleken. Dit gemengde karakter illustreert Maurer (1986) door enkele lexicale domeinen te presenteren en de belangrijkste Romaanse resp. Nederlandse etyma die ze bevatten, op te sommen.⁸ Deze domeinen zijn: het menselijk lichaam (met woorden als Pap. *man* < Sp. *mano* 'hand' vs. Pap. *nèk* < Nl. *nek*), voorwerpen rond de eettafel (bijv. *mesa* < Sp. *mesa* 'tafel'; *stul* < Nl. *stoel*), het huis (bijv. *kas* < Sp. *casa* 'huis'; *dak* < Nl. *dak*), de kleuren (*blanku* < Sp. *blanco*; *hel* < Nl. *geel*) en paren van antonieme adjectieven (bijv. *bieu* < Sp. *viejo* 'oud' vs. *yòn* < Nl. *jong*). Aan de beschouwingen van het lexicon voegt hij als verschijnsel uit de morfologie nog de vorming van het participium toe omdat deze zoals besproken verschillende procédés volgt bij werkwoorden van Romaanse resp. Nederlandse afkomst.

De zo door Maurer (1986) getekende lexicale en morfologische Romaans-Nederlandse mengeling van het Papiaments acht hij een duidelijke indicatie dat de creolistische aanname van één basistaal per creooltaal herzien moet worden: naast op het Spaans, Frans enz. gebaseerde creooltalen moet volgens hem ook een categorie van „*langues créoles mixtes*“ (ibid. p. 110) in het onderzoek geaccepteerd worden.

Zijn theoretische conclusie betreft dus vooral de verhoging van het aantal mogelijke Europese brontalen. Wat de verdere creoolse trekken betreft, acht hij het Papiaments echter helemaal niet atypisch: „le papiamento ne représente pas un cas de créolisation totalement isolé, puisqu'il partage bon nombre de traits avec d'autres langues créoles“ (ibid.). Daarmee neemt hij geen standpunt in t.o.v. de voor creooltalen wel degelijk atypische elementen als een diathese 'passief' en de aanwezigheid van geronde voorklinkers.

De verhoging van het mogelijke aantal basistalen heeft echter wel een belangrijke consequentie voor de visie op de dynamiek die het pidginiserings- en

8. De lexicale domeinen zijn hier niet aan Lenz (1926) ontleend, komen echter bijna op dezelfde manier ook daar al voor.

creoliseringsproces stuurt: de voorstanders van het perspectief die deze talen als het resultaat van gebrekkige tweedetaalverwerving zien, denkt Maurer (1986) hiermee duidelijk tegen te spreken. Cruciaal bestanddeel van deze theorieën is namelijk de veronderstelling dat het deel van de bevolking dat de basistaal niet spreekt, deze wel degelijk als doel nastreeft, er echter slechts niet voldoende in slaagt ze te verwerven. Uit de vele verschillende denkbare individuele interlanguages zou zich dan het nieuwe contactidoom consolideren. Deze visie op de basistaal als doeltaal is volgens Maurer (1986) moeilijk te handhaven als men de mogelijkheid van meerdere basistalen accepteert aangezien dan de vraag zou rijzen welke daarvan als doeltaal in een collectief taalverwervingsproces beschouwd zou moeten worden.

Kramer: 'Nederlandse mond'. Een andere visie op de creolisering die op Curaçao heeft plaatsgevonden, toont Kramer (2004: 97-138). In de betiteling 'Spanisch-Portugiesische Konvergenz in niederländischem Munde' van het desbetreffende hoofdstuk klinkt ten eerste al een verantwoording van de problematiek rond het Romaanse aandeel door. Ten tweede wordt aan het Nederlands een plaats gegeven die na de analyse van Kramers voorstelling van de Spaans-Portugese convergentie begrijpelijk zal worden.

De oplossing voor de in verschillende gestalten opduikende Ibero-Romaanse elementen ligt voor Kramer namelijk *nóch* in een directe creolisering van het Portugees, dat men aan de sefardische joden te wijten zou kunnen hebben gehad, met een latere (gedeeltelijke) Spaanse relexificatie, *nóch* in een directe creolisering van het Spaans. In plaats daarvan verwijst hij naar het handels-Portugees dat aanvankelijk vooral langs de West-Afrikaanse kust gebruikt werd en vervolgens op grond van de dominante rol die Portugal in de ontdekking van de Nieuwe Wereld speelde ook verdere geografische verspreiding vond. Uit het feit dat dit handels-Portugees de belangrijkste verkeerstaal „im Einflussbereich der Niederländisch-Ostindischen Compagnie“ (Kramer 2004: 131) geweest is, concludeert hij dat ook de *employés* van de West-Indische Compagnie deze taal gekend zullen hebben, vanwege van hun geografische omgeving echter in een duidelijk *gehispaniseerde* versie.

Dit *gehispaniseerde* handels-Portugees beschouwt Kramer (2004) als de basistaal van het Papiaments door te postuleren dat het als belangrijkste verkeerstaal op Curaçao is gebruikt i.p.v. het Nederlands of het respectieve Ibero-Romaanse idioom dat men aan de sefardische joden wil toekennen. De door Kramer veronderstelde geringe „Sprachloyalität“ van de Nederlanders die dus gemakkelijk hun eigen taal in het contact met anderen suspenderen, maakt dit aannemelijk. Daarmee is enerzijds de moeilijke Spaans-Portugese mengeling verklaard. Anderzijds, als het door Nederlanders (en sefardische joden) gesproken *gehispaniseerde* handels-Portugees de basis voor de creolisering in het contact met de slaven is, wekt uiteraard ook de overname van enkele Nederlandse woorden en structuren geen verwondering. Een probleem bij dit model is dat het aangenomen *gehispaniseerde* handels-Portugees wegens gebrek aan getuigenissen hypothetisch blijft, zoals Kramer (2004: 131) zelf toegeeft.

Een opvallende bijzonderheid van dit verklaringsmodel i.v.m. de creoliseringstheorieën is het feit dat de basistaal die de blanken in het contact aanbieden en die vervolgens gepidginiseerd en gecreoliseerd wordt, van geen van de betrokken partijen de moedertaal is. In dit opzicht vormt ook het scenario dat Kramer tekent een duidelijk atypisch geval van creolisering.

Kritische analyse en eigen interpretatie. De verklaringsmodellen van Maurer (1986) en Kramer (2004) mogen dan wel significant van elkaar verschillen, hun uitgangspunten lijken duidelijk op elkaar. Beide vertrekken van de Romaans-Nederlandse mengeling van het huidige Papiaments en trachten deze te verklaren als uitkomst van een te ontwerpen creoliseringsscenario aan het begin van de geschiedenis van deze taal. Beide betogen hebben ook het beeld van de kwantitatieve verhoudingen binnen de Papiamentse woordenschat min of meer gemeen, aangezien de getallen van Maduro (1953), waarop Maurer (1986) steunt, en Lenz (1926), waar Kramer (2004) zich meer op richt, in dit opzicht niet veel van elkaar verschillen. Terwijl Kramers (2004) hypothese beter in staat is on-Iberische tendenties op het gebied van de fonologie te verklaren die ook in het Romaanse deel van de woordenschat opduiken (zoals wegval van *e* voor *s impurum*), wijst Maurer (1986) buiten het lexicon slechts op een morfologisch verschijnsel.

Problematisch bij beide modellen is de prominente plaatsing van de genoemde tellingen, en dit om twee redenen:

1. Het is niet duidelijk hoe representatief het beeld is dat uit de tellingen naar voren komt, d.w.z. of deze getallen een enigszins getrouwe afbeelding van de huidige (of tenminste van de twintigste-eeuwse) toestanden van het Papiamentse lexicon bieden.
2. Zelfs als het eerste probleem niet bestond, zou het nog steeds niet noodzakelijk zijn bij de beschrijving van de evolutie tot deze toestand alleen de eerste periode van de vorming van het Papiaments te betrekken en de drie eeuwen na de creolisering buiten beschouwing te laten.

Het eerste probleem zouden we scherp kunnen formuleren als volgt: Onze conclusie uit de tellingen moet niet luiden 'Het huidige lexicon van het Papiaments bevat ca. 65% Romaanse en 30% Nederlandse woorden', maar 'De lijsten die W.M. Hoyer en Maduro (1953) hebben samengesteld, bevatten ca. 65% Romaanse en 30% Nederlandse woorden'. En waarop W.M. Hoyer (voor de telling in Lenz (1926) gebruikt) en Maduro (1953) de samenstelling van hun woordenlijsten baseren, weten we helaas niet. In Maduro (1953), dat het ontwerp van een spelling voor het Papiaments bevat, zal de samenstelling er waarschijnlijk vooral op gericht geweest zijn alle mogelijke spellingproblemen die kunnen opduiken te behandelen en minder de kwantitatieve verhoudingen

binnen de lijst te toetsen aan de werkelijkheid.⁹ En Lenz (1926: 208) geeft zelf aan dat hij aan zijn etymologische telling de Woordenlijst van W.M. Hoyer alleen ten grondslag legt omdat in zijn tijd nog geen geschikt woordenboek van het Papiaments bestond. Bovendien geeft hij in overweging dat het Nederlandse aandeel in andere door hem bekeken bronnen een heel ander beeld levert: „Sin embargo se pueden leer pájinas enteras de los textos publicadas sin encontrar más que una o dos voces de orijen holandés“ (In gepubliceerde teksten kan men echter ook hele pagina's lezen zonder meer dan één of twee woorden van Nederlandse afkomst tegen te komen. Lenz (1926: 210)). Hij doet vervolgens nog kort verslag van enkele door hem doorgevoerde tellingen van verschillende teksten waarin hij slechts conceptuele woorden heeft geteld en grammaticale woorden als lidwoorden, voornaamwoorden enz. buiten beschouwing heeft gelaten, waarvan het resultaat was dat over het algemeen de Nederlandse begrippen tussen 1 en 3 procent uitmaken. Ook al zijn er dus twee tellingen die het Nederlands bij ongeveer 30% van het twintigste-eeuwse Papiamentse lexicon plaatsen – de gelijkenis van deze tellingen kan echter ook berusten op het feit dat Maduro (1953) in de kern dezelfde lijst als Lenz (1926) gebruikt – hebben we duidelijk aanleiding om dit getal als representatieve weerspiegeling van een talige werkelijkheid als twijfelachtig te beschouwen.

M.b.t. het tweede probleem moeten we terugdenken aan de boven geciteerde opmerking van Arends (1995: 21-22) dat het proces van creolisering en zijn uitkomsten hoofdzakelijk uit twintigste-eeuwse gegevens gedestilleerd moeten worden. Om de veronderstelde mengeling van het huidige lexicon van het Papiaments (waarover we net al twijfels hebben geuit) over te kunnen dragen naar het Papiaments van vroeger, is het daarom een handig idee van Maurer (1986) aan de verzameling van woorden per thema (waar niet duidelijk is of al deze woorden, tenminste in hun verhouding naar herkomst, ongeveer even lang deel uitmaken van het lexicon) ook een beknopte lijst van antonieme adjectieven toe te voegen. Deze zullen we daarom hier weergeven:

i.	<i>yòn</i> < Nl. <i>jong</i>	vs.	<i>bieu</i> < Sp. <i>viejo</i> 'oud'
ii.	<i>diki</i> < Nl. <i>dik</i>	vs.	<i>delegá</i> < Sp./Port. <i>delgado</i> 'dun'
iii.	<i>smal</i> < Nl. <i>smal</i>	vs.	<i>hanchu</i> < Sp./Port. <i>ancho</i> 'breed'
iv.	<i>swak</i> < Nl. <i>zwak</i>	vs.	<i>fuerte</i> < Sp. <i>fuerte</i> 'sterk'
v.	<i>gròf</i> < Nl. <i>grof</i>	vs.	<i>fini</i> < Sp./Port. <i>fino</i> 'fijn'

en de adverbia:

vi.	<i>lat</i> < Nl. <i>laat</i>	vs.	<i>trempan/tempran</i> < Sp. <i>temprano</i>
/ Port. <i>temporão</i> 'vroeg' |
|-----|------------------------------|-----|---|

(cf. Maurer 1986: 105).

9. Uiteraard zou het ook moeilijk zijn te zeggen welke talige 'werkelijkheid' men in een dergelijk voornemen voor ogen dient te hebben, aangezien de verhoudingen in een diasysteem van variëteiten zullen verschillen.

Het voordeel van deze selectie ligt daarbij op twee punten: Ten eerste gaat het bij deze woorden meestal om heel simpele concepten waarvan het waarschijnlijk is dat er al vroeg de behoefte bestond ze in woorden uit te drukken. Ten tweede zijn deze paren gekozen om de Romaans-Nederlandse mengeling *binnen* elk paar te demonstreren en het is waarschijnlijk dat elk concept, nadat het zijn weg in het Papiaments heeft gevonden, met *beide* polen van de respectieve tegenstelling vertegenwoordigd is.

Een toetsing van deze lijst aan de informatie die het *Groot Woordenboek Nederlands–Papiaments* (WBNP) verstrekt, toont echter het volgende:

ad i.	Nl. <i>jong</i>	–	Pap. <i>hóben/yòn</i> , waarbij <i>hóben</i> < Sp. <i>joven</i>
ad ii.	Nl. <i>dik</i>	–	Pap. <i>gordo/diki</i> , waarbij <i>gordo</i> < Sp. <i>gordo</i>
ad iv.	Nl. <i>zwak</i>	–	Pap. <i>débil/swak</i> , waarbij <i>débil</i> < Sp. <i>débil</i>
	en: Nl. <i>sterk</i>	–	Pap. <i>stèrki/fuerte</i> , waarbij uiteraard <i>stèrki</i> < Nl. <i>sterk</i>
ad v.	Nl. <i>grof</i>	–	Pap. <i>brutu/gròf</i> , waarbij <i>brutu</i> < Sp. <i>bruto</i>

Het blijkt dus dat men vier van de zes concepten ook met t.o.v. de filiatie van hun bestanddelen volstrekt homogene paren had kunnen voorstellen (*hóben* vs. *bieu*, *gordo* vs. *delegá* enz.) en er maar twee onmiskenbaar hybridische tegenstellingen van de zes overblijven. De bewijskracht van deze lijst voor de lexicale mengeling in de vroege periode van het Papiaments daalt daarmee aanzienlijk.

Verder verwijzen zowel Kramer (2004: 143) als ook Maurer (1986: 101) naar de etymologische analyse in Wood (1970), waar er van enkele Papiamentse woorden wordt getoond dat hun Nederlandse grondwoorden in de huidige Nederlandse standaardtaal niet meer voorkomen. Maurer (1986: 101) stelt zelfs dat er veel van deze aard zijn: „Wood a pu montrer que beaucoup de mots d’origine hollandaise sont des archaïsmes des XVIIe et XVIIIe siècles.“ En Kramer (2004: 143) noemt een voorbeeld: Pap. *tayo* ‘bord (om van te eten)’ < Nl. *ta(a)ljoor*.

In feite vinden we in de lijst van 747 woorden die Wood (1970: 90-228) onderzoekt en telkens van het Nederlandse etymon en indien nodig van enkele aantekeningen voorziet, 18 begrippen met de verwijzing dat ze vandaag uit het Standaardnederlands óf helemaal óf in die vorm resp. met die betekenis die aan het Papiamentse woord ten grondslag gelegen moet hebben, verdwenen zijn. Deze zijn in tabel 1 samengevat.

Met Maduro (1953: 109) moet men de oorsprong van Pap. *pòlbu* veeleer in Sp./Port *pólvara* zien dan in het Nederlands, zodat hier de obsoleete resp. regionale vorm *polver* i.p.v. *pulver* niet aangenomen hoeft te worden. *yalus* is volgens het WBNP slechts een nevenvorm van *yaloers*. Bovendien gaat het in *yalus* zoals in *masbangu* slechts om het verlies van de consonant /r/ in een consonantencluster, hetwelk niet per se vanuit een dergelijke grondvorm verklaard hoeft te worden maar ook als ontwikkeling bij de overname in de creooltaal geïnterpreteerd kan worden. Een expliciete verwijzing naar een periode vóór de 20e eeuw waarin het grondwoord verdwenen moet zijn, geeft Wood (1970) slechts bij *fornèshi* en *kòrki*, en wel verplaatst hij het laatste gebruik in bei-

		obsoleet grondwoord volgens Wood (1970)	dialect
<i>bòter</i>	‘fles’	Nl. <i>bottel</i> of Eng. <i>bottle</i>	
<i>fèrt</i>	‘vaart’	<i>veert</i>	x
<i>fornèshi</i>	‘fornuis’	<i>fornuisje/forneisje</i>	
<i>kákumbèin</i>	‘kaakbeen’	<i>kakenbeen</i> i.p.v. <i>kakebeen/kaakbeen</i>	x
<i>karènt</i>	‘krent’	<i>korent/korint</i>	x
<i>kòrki</i>	‘kurk’	<i>kork</i>	x
<i>las</i>	‘lies’	<i>las</i> in zijn oude betekenis ‘lies’, tot in Van Dale 1904	
<i>masbangu</i>	‘marsbanker (horsma-kreel)’	<i>masbank</i>	
<i>nétumuskat</i>	‘nootmuskaat’	<i>neutemuskaat</i>	
<i>pòlbu</i>	‘(bus)kruit’	<i>polver</i> i.p.v. <i>pulver</i>	x
<i>rombrot</i>	‘roggebrood’	<i>roggenbrood</i>	x
<i>sèrbètè</i>	‘handdoek’	<i>servette</i> i.p.v. <i>servet</i>	
<i>skafir</i> ¹⁰	‘wegpakken/ontvreemden’	<i>schavielen/schavelen</i>	
<i>kòter</i>	‘schotel’	<i>schottel</i>	
<i>strika</i>	‘strijken’	<i>strieken</i> (Mnl. <i>striken</i>)	x
<i>yalus</i>	‘jaloers’	<i>jaloes</i>	x
<i>tayó</i>	‘bord’	<i>taljoor/teljoor</i>	x
<i>trouchi</i>	‘trouwing’	<i>trouwtje</i>	x

Tabel 1. De woorden zijn in Wood (1970: 90-228) in zijn eigen fonetische tekens (niet IPA) weergegeven. Deze hebben we hier door de moderne Curaçaose spelling vervangen (kolom 1, gebaseerd op *WBP*N; daaraan zijn ook de betekenissen in kolom 2 ontleend). Waar in kolom 4 ‘dialect’ is aangekruist, geeft Wood (1970) aan dat de in de standaardtaal vandaag obsoleete vorm in Nl. dialecten nog altijd bestaat.

de gevallen naar de 17e eeuw. Voor *kork* i.p.v. *kurk* geeft hij echter, net zoals voor negen andere woorden, aan dat de grondvorm ook vandaag nog regionaal voorkomt. De visie van Maurer (1986: 101) dat Wood voor veel etyma heeft bewezen dat ze uit het Nederlands van de 17e en 18e eeuw afkomstig moeten zijn, zien wij dus niet bevestigd.

De tot hier besproken gegevens uit het twintigste-eeuwse Papiaments geven, zoals we gezien hebben, geen duidelijk uitsluitsel over de chronologie van de Nederlandse invloed. Het zou daarom interessant kunnen zijn de schaarse overlevering van oudere data te bekijken. Het oudst bewaarde document in het Papiaments is de *carta di amor* uit 1775, de tweede pagina van een brief van de sefardische jood Abraham da Costa Andrade Jr. aan zijn minnares Sarah Pardo. Hij vraagt daarin aan haar de abortus van hun gemeenschappelijke kind. De brief is aan het einde van de 18e eeuw door Nicolaas Henricus naar het Nederlands vertaald. Deze vertaling is volledig bewaard en ligt in het Rijksarchief in Den Haag. Van het Papiamentse origineel staat slechts de tweede pagina ter beschikking. Daarvan geven wij in figuur 1 de facsimile-uitgave van Emma-

nuel (1970: 257) weer. De transcriptie volgt de op Salomon (1982) berustende weergave van zowel het Papiamentse origineel als ook de achttiende-eeuwse Nederlandse vertaling in Kramer (2004: 220).

Mijn engel, ik verwacht, dat je mij sal doen weten, wat Rachel Keijzer gesegt heeft, wanneer zij mij buijten de poort heeft gesien passeren voor haar deur, wat zij gesproken heeft. God loond uw! Laar mij weeten, en schrijf mij, mijn leven, schrijft mij, hoe gij uw bevind, en wat die negerin zegt, wanneer ued. het zal smijten, en waarom jouluij stroo hoede draagde.

Mijn ziel, van 7 uren af was ik aan

- [1] piter mey the ora ky boso abiny. my atopa tio Lau
Pieter Maij kuijerende tot de uur, dat jouluij gekomen zijn. Ik ontmoete oom Lau
- [2] ku Sara meme nan taba biny punta
met Sara Meme. Zij quamen naar de stad
- [3] my dusie bo pay amanda bo ruman Aronchy ku
Mijn lief, uw vader heeft uw broeder Aronxchij met
- [4] tony & Maria koge na kamina dy piter may
Tonij en Maria gelast, om die negerin Antonia op de weg van Pieter Maij
- [5] es nigrita antunyica & nan aybee tras dy forty
te vangen, en zij hebben haar agter 't fort gebracht
- [6] & nan amanda sutee guatapana mas my
en met watapana laten slaan. Dog ik
- [7] no Saby paky razon. Sy bo Saby manda gabla
weet niet, om wat reeden. Soo 't uw bekend is, laat mij seggen,
- [8] ku my dios pagabo.
God loond uw.
- [9] bida manda gabla ku my kico bechy abiny
Mijn leven, laat mij weten, wat Betje
- [10] busca na punta & borbe bay a Sina presto.
in de stad heeft komen zoeken, en soo schielijk wederom gegaan is.
- [11] My diamanty, no laga dy Scribimy tudu
Mijn juweel, laat niet af van mij te schrijven alles,
- [12] kico my ta puntrabo awe nochy my ta warda
wat ik uw vraag. Desen avond verwacht ik
- [13] respondy, my Serafim precura pa quanto
antwoord. Mijn engel, betragt dat God
- [14] antes dios Sacabo di es aflição & no para di
uw te eerder uijt deese benauthéijde helpe, en vertraagd niet
- [15] tuma remedio.
middelen te nemen.

piter may the ora ky boro abing. my atopa tula.
 Ku Sara mama nani taba bing punta
 my ducia bo pay amanda bo lunan Aronochy Ku
 tong & marea Koyroa Kamina dy pited may
 es nigata antunyea & nani aybel taas difity
 & nani amanda Intel quatapana mas my
 no Saby pakky talon. Sy bo Saby manda gella
 Ku my dios pagabo.
 bida manda gella Ku my Kico bechy abing
 bida napunta & boro bay a Sina pauto.
 my diamanty no laga dy Scribiny tudio
 Kico my ta pautoabo awe nochy my ta man
 torpony, my Sira fins pautoa pa quanto
 antes dios Sacabo dy es aplicas & no pona dy
 tuma Temedio
 my mama bida Sy bo mester algun cosa manda
 pidy bo marido ky tanto ta stimabo, my Aurora
 nobira falso pa my dios guardabo
 dy bo marido ky tanto ta stimabo
 & ta dora nabo.
 pay may take
 ta mandabo
 mas & Kiumindamento

Fig. 5. Het oudste document in het Papiaments: brief van een Curaçaoenaar uit 1775.
bron: Emmanuel 1970, p. 257, afb. 78.

- [16] my mama bida sy bo mester algun cosa manda
Mijn moeder lief, soo ue. wat mankeerd,
- [17] pidy bo marido ky tanto ta stimabu, my Aurora
laat uw man vragen, die uw soo seer bemind. Mijn Aurora,
- [18] no bira falso pa my Dios guardabo
word niet fals voor mij. God bewaar je.
- [19] dy bo marido ky tanto ta stimabo
Van uw man, die uw veel bemind
- [20] & ta dora nabo
en uw aanbidde, ter zijde staat.

- [21] pay may rakel
Vader, moeder, Rakel
- [22] ta mandabo
doen uw
- [23] muchu kumindamento
veelmaal groeten.

Kramer (2004: 222) concludeert dat de taal in de brief bijna identiek is aan het Papiaments van tegenwoordig en zegt verder: „Der Text beweist, dass alle Vorgänge, die zur Herausbildung des Papiamento geführt haben, bereits 1775 völlig abgeschlossen waren.“ Het lijkt dat hij hier vooral naar het grotendeels Spaanse i.p.v. Portugese karakter van de taal verwijst (i.v.m. hypothesen die veronderstellen dat het vroege Papiaments meer Portugees van aard was). Wat het Nederlandse aandeel betreft, toont de brief echter minder bewijzen voor de veronderstelling dat alle processen die het huidige Papiaments gevormd hebben ook toen al afgesloten waren. Er komt namelijk in de gehele overgeleverde Papiamentse tekst geen enkel woord voor waaraan in de etymologische lijst van Maduro (1953: 46-133) Nederlandse afkomst wordt toegekend.¹¹ Verder vinden we in de brief ook geen enkele vorm van een passief. De kans voor een zulke vondst is natuurlijk al om kwantitatieve redenen (de tekst bevat natuurlijk minder werkwoordsvormen dan woorden) minder dan die voor de vondst van een Nederlands etymon. Het gebruik van *w-* resp. *gu-* varieert: *guatapana* (r. 6), *warda* (r. 12) en *guarda* (r. 18) (de huidige vormen zijn uiteraard *watapana* en *warda*). Spellingvarianten van hetzelfde woord binnen een tekst zijn natuurlijk niet verrassend in een handschrift dat vervaardigd is lang voordat er voor de taal spellingregels bestonden. Tenminste bewijst deze vondst dat de vorm zonder plosief [g-] toen al mogelijk was, en als Kramer (2004: 219) er gelijk in heeft dat de andere twee vormen met *g-* slechts aan de oriëntatie aan de *spelling*conventies in het Portugees/Spaans te wijten zijn, was in de uitspraak misschien ook al uitsluitend [w-] mogelijk. In de oudste tekst van het Papiaments vinden we dus tenminste het spoor van een verschijnsel dat met Nederlandse invloed in verband gebracht kan worden, meer niet. Vooral op het gebied van de woordenschat heeft de brief geen bewijskracht.

Wat we tot nu toe gezegd hebben, toont aan dat de veronderstelling van een Nederlandse invloed van dezelfde intensiteit in alle fases van de geschiedenis van het Papiaments tenminste niet bewezen, zo niet twijfelachtig is. Voor het tegenovergestelde idee dat de Nederlandse invloed in de loop van de tijd is toegenomen, zullen we nu enkele aanwijzingen presenteren.

Het is moeilijk te zeggen welke van de lexicale domeinen met een groot deel Nederlandse etyma (in de telling van Lenz 1926) in de vroegste fase van het Papiaments van belang zijn geweest. Domeinen als ‘rechtspraak’ en ‘bestuur’ zullen echter in de tweede helft van de 17e eeuw nauwelijks een rol gespeeld

11. Maduro (1953) bevat geen etymologie voor *mester* (r. 16) ‘moeten/nodig hebben’. Lenz (1926: 121) leidt het af van Sp./Port. *menester* ‘noodzaak’.

hebben voor de bevolkingslaag die volgens de creoliseringstheorieën het grootste aandeel aan de stabilisatie van de creooltaal gehad zal hebben, de slaven en vooral hun op Curaçao geboren kinderen. Nog moeilijker is het om binnen elk domein voor de aparte etyma uit te maken sinds wanneer een behoefte heeft bestaan het respectieve concept onder woorden te brengen. Lenz (1926) vermeldt echter een categorie waarover wel degelijk onderzoek in de vergelijkende taalwetenschap is uitgevoerd m.b.t. precies deze vraag, namelijk over de kleurbenamingen.

Hoewel men ervan uit kan gaan dat alle mensen onafhankelijk van hun moedertaal in staat zijn dezelfde verschillende golfengtes met hun ogen waar te nemen, vindt men in de talen van de wereld heel verschillende stelsels van elementaire kleurbenamingen.¹² Deze stelsels verschillen echter, zoals Berlin/Kay (1999) in een vergelijking van 98 talen uit verschillende taalfamilies hebben aangetoond, vooral in het aantal begrippen dat ze bevatten. Welke kleuren daarbij in de stelsels voorkomen, volgt een duidelijke regelmaat. Het maximale repertoire dat kan voorkomen, bevat de kleuren: *wit*, *zwart*, *rood*, *groen*, *geel*, *blauw*, *bruin*, *paars*, *roze*, *oranje* en *grijs*. Elke taal bevat deze elf of minder elementaire kleurbenamingen. Als ze er minder bevat, dan in elk geval volgens het principe dat in figuur 2 wordt voorgesteld:

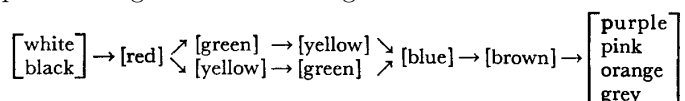

Fig. 6. Elementaire kleurbenamingen volgens Berlin/Kay (1999: 4).

Van de talloze mogelijke combinaties van de genoemde elf kleuren komt er maar een klein aantal voor, en wel in die zin dat elke taal op een bepaald punt in de reeks in figuur 2 staat en dan automatisch alle kleurbenamingen die in de reeks links ervan staan bevat. Als een taal dus drie elementaire kleurbenamingen bezit, dan zijn dat in elk geval de begrippen voor wit, zwart en rood, en voor geen andere combinatie. De vierde mogelijke kleur is of groen of geel, verder bestaat er geen variatie. Dit model is niet alleen bedoeld als een simultane registratie van wat er in de talen van de wereld is, maar ook als weergave van de mogelijke evoluties van een taal op dit gebied: „Our second major conclusion is that there appears to be a fixed sequence of evolutionary stages through which a language must pass as its basic color vocabulary increases“ (Berlin/Kay 1999: 14).

Deze visie is in bijzondere mate interessant in verband met het onderzoek van een creooltaal, aangezien deze in een betrekkelijk jong verleden pas tot

12. ‘Elementair’ betekent dat er enkele beperkingen zijn opgelegd welke woorden in het onderzoek beschouwd worden: alleen ongelede woorden zijn bijv. van belang (dus niet *lichtblauw*), verder mogen de begrippen niet alleen op een bepaald voorwerp slaan (dus niet *blond*), en nog enkele andere voorwaarden (cf. Berlin/Kay 1999: 6).

stand is gekomen en niet de directe voortzetting als dochterttaal van een andere taal vormt zoals in het stamboommodel.

Als we nu de kleurbenamingen van het Papiaments bekijken, dan blijkt dat er in het eerste (*blanku* ‘wit’ < Sp. *blanco* en *pretu* ‘zwart’ < Port. *preto*) en tweede stadium (+ *kòrá* ‘rood’ < Port. *corado*) slechts Romaanse etyma voorkomen, terwijl pas in de volgende stadia de reeks van overwegend Nederlandse etyma of in de volgorde Sp-Nl-Nl-Nl (*bèrdè* ‘groen’, *hel* ‘geel’, *blou*, *brùin*) of Nl-Sp-Nl-Nl (*hel* ‘geel’, *bèrdè* ‘groen’, *blou*, *brùin*) volgt.

We zijn er ons natuurlijk van bewust dat t.o.v. het geringe aantal woorden waar het hier om gaat de volgorde in grote mate ook op toeval kan berusten. Voor de ontwikkelingsstadia die het Papiaments heeft doorlopen achten we dit resultaat echter minstens een aanwijzing dat de Romaanse invloed aan het begin het meest dominant is geweest en de Nederlandse invloed in de latere fases is toegenomen.

Een andere aanwijzing op het gebied van de fonologie is het reeds genoemde behoud van een oppositie /v/ – /b/ voor de grafemen *v* en *b* in recente ontleningen aan het Spaans. Zoals we gezien hebben kan de tegenwoordige aanwezigheid van een dergelijke foneemoppositie in het Papiaments alleen verklaard worden door de invloed van het Nederlands, omdat de tegenstelling in ontleningen aan het Nederlands functioneel noodzakelijk is, zoals in het minimale paar *vèt* vs. *bèt*. Het is dus aan te nemen dat deze oppositie vanuit het Nederlands haar weg heeft gevonden in het Papiaments. Bovendien stellen we vast dat vroege Spaanse ontleningen parallelle vormen bezitten ([vər'dat] – [bər'dat] ‘waarheid’) terwijl in jongere Spaanse ontleningen de oppositie gehandhaafd wordt. Als het laatste een resultaat is van de al in het Papiaments doorgedrongen invloed van het Nederlands, betekent dit ook dat deze invloed in de fase toen Spaanse etyma nog in parallelle vormen resulteerden minder groot was. Daaruit trekken wij de conclusie dat het Nederlands zijn grootste invloed in elk geval ná de vroegste periode van het Papiaments is beginnen uitoefenen.

Een laatste aanwijzing moge de existentie van het voltooid deelwoord zijn. Dit vinden we, zoals besproken, in het passief van het Papiaments terug en de vorming berust duidelijk op het Europese voorbeeld: het hulpwerkwoord *wordu* + participium. In de vorming van zinnen die een verleden tijd uitdrukken, komt het participium echter níet voor, maar in plaats daarvan de stamvorm van het werkwoord, hoewel de hiervoor gebruikte TMA-marker *a* afkomstig is van het Spaanse hulpwerkwoord *haber* (in de finiete vorm *ha* [a]; cf. Kramer 2004: 197), dat in het Spaans samen met het voltooid deelwoord voor de vorming van het perfectum dient: bijv. *ha cantado* ‘hij/zij heeft gezongen’ vs. inf. *cantar*. Als het passief en daarmee het participium als mogelijke morfologische vorm van het werkwoord in de vroegste fase van het Papiaments al aanwezig was geweest, dan was het niet nodig geweest het participium in de vorming van het perfectum door de stamvorm te vervangen. We trekken daaruit de conclusie dat het tempussysteem zich heeft geconsolideerd vóór het passief is beginnen binnendringen in het Papiaments. Aangezien we de aanwezigheid van het passief in hoofdstuk 3 duidelijk aan Nederlandse invloed hebben toegeschreven, omdat

het in het Nederlands veel frequenter dan in de Romaanse talen (waar het ook sterk in concurrentie is met een onpersoonlijke *si/se*-diathese, *se canta* $\approx$ ‘men zingt/er wordt gezongen’), betekent dit ook op morfosyntactisch niveau een duidelijke aanwijzing dat de Nederlandse invloed pas na de vroegste periode van het Papiaments het sterkst is geworden.

Met deze hypothese willen we uiteraard niet beweren dat de invloed van het Nederlands in de vroegste periode, de creoliseringsperiode tussen 1650 en 1700, nihil was. Dit is de historische verhoudingen in acht genomen ook zeer onwaarschijnlijk. Maar ook voor de bewering dat de invloed in latere fases sterker was dan aan het begin is i.v.m. de Nederlandse geschiedenis van Curaçao sinds 1634 een verklaring noodzakelijk. Deze zou kunnen luiden dat het aandeel van de bevolking dat in direct contact is gekomen met het Nederlands in de loop van de geschiedenis is gegroeid naarmate de school (met de instructietaal Nederlands!) voor meer mensen toegankelijk werd.

Tegen de theoretische achtergrond van de creolistiek zou men kunnen vragen in hoeverre de Nederlandse invloed die hoofdzakelijk na de creoliseringsperiode 1650-1700 heeft plaatsgehad, als decreoliseringsverschijnsel gezien moet worden. In engere zin, zoals we die in hoofdstuk 1 geschetst hebben, kan men het model hier niet toepassen aangezien het Papiaments voor het grootste deel niet op het Nederlands gebaseerd is. Een situatie waarin een continuüm van geleidelijk verschillende variëteiten ontstaat met aan het ene uiteinde het basilect, het Papiaments, en aan het andere uiteinde het acrolect, het Nederlands, is daarom moeilijk voorstelbaar. In een bredere zin zou men echter vanuit de voorstelling kunnen vertrekken dat het Papiaments uiteraard van het begin af aan niet bij al zijn gebruikers dezelfde vorm had. De groep die eerder in aanmerking komt voor het gebruik van oncreoolse Europese elementen (zoals geronde voor-klinkers of het passief), de Nederlanders, was echter in de vroege periode, het tijdperk van slavernij, in de minderheid, de bevolkingslagen waren sterker van elkaar gescheiden en het grootste aandeel aan de vorming van de creooltaal had de meerderheid van zwarten. Pas met de verandering van de maatschappelijke verhoudingen, de vermindering van de stratificatie van de bevolking of met andere woorden de verhoging van de permeabiliteit tussen de groepen dringen dan steeds meer elementen van het door Nederlanders gesproken Papiaments (dat hier dan als *acrolect* beschouwd zou moeten worden omdat het in eerste instantie voor de aanwezigheid van de beschreven oncreoolse trekken in aanmerking komt) tot de hele bevolking door en worden algemeen bestanddeel van het Papiaments.

Conclusie

De belangstelling voor het onderzoek van het Papiaments gaat zoals bij alle creooltalen vooral uit naar de periode van de vorming van deze taal. De processen die leiden tot de evolutie van een nieuwe taal uit bij wijze van spreken het niets, namelijk een communicatieve catastrofe, trekken de aandacht van wetenschappers die op zoek zijn naar universalia in het menselijk taalvermo-

gen. Tevens wordt aan de processen die na de eerste vormingsperiode kunnen volgen minder aandacht besteed. In het geval van het Papiaments, een creooltaal met gemengde invloed van meer dan één Europese basistaal waarvan we de Nederlandse aandelen hebben voorgesteld, heeft dit ertoe geleid dat men niet in aanmerking heeft genomen dat de Romaans-Nederlandse mengverhouding in de loop van de geschiedenis ook veranderd kan zijn. Dat dit echter wel degelijk gebeurd is, daarvoor hebben wij duidelijke aanwijzingen gevonden, zowel op het gebied van de woordenschat (rangschikking van kleurbenamingen), als ook van de fonologie (het behoud van de oppositie /b/ – /v/) en de morfosyntaxis (een pas met het passief binnengedrongen werkwoordsvorm ‘participium’). Een groot deel van de Nederlandse invloed in de post-creoolse fase te plaatsen, laat vragen rijzen over een mogelijke decreolisering en de daarbij betrokken variëteiten.

Bovendien is bij sommige Nederlandse elementen nogal onduidelijk gebleven in hoeverre ze deel uitmaken van een algemeen gebruikt Papiaments (geronde vs. ontronde voorklinkers). Ook dergelijke bevindingen tonen duidelijk aan hoe belangrijk het is om naast de creoliseringsfase ook meer inzicht te krijgen in de post-creoolse variëteitenruimte.

Literatuur

- Arends, J./Muysken, P./Smith, N. (eds.), 1995: *Pidgins en Creoles. An introduction*. Amsterdam/Philadelphia.
- Arends, J., 1995: „The socio-historical background of creoles“, in: Arends/Muysken/Smith (eds.) 1995. p. 15-24.
- Bartens, A., 1995: *Die iberoromanisch-basierten Kreolsprachen*. Frankfurt/M. (u.a.). [Hispano-Americana 8.]
- Berlin, B./Kay, P., 1999 [1969]: *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Stanford.
- Den Besten, H./Muysken, P./Smith, N. 1995: „Theories focussing on the European input“, in: Arends/Muysken/Smith (eds.) 1995. p. 87-98.
- Bickerton, D., 1990 [1988]: „Creole languages and the bioprogram“, in: Newmeyer, F.J. (ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey*. vol II: *Linguistic Theory*. Cambridge. p. 268-284.
- DeCamp, D., 1971: „Toward a Generative Analysis of Post-Creole Speech Continuum“, Hymes (ed.) 1971. p. 349-370.
- Emmanuel, I.S., 1970: *History of the Jews of the Netherlands Antilles*, vol. I: *History*. Cincinnati.
- Gussenhoven, C., 1999: „Illustrations of the IPA: Dutch“, in: *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge. p. 74-77.
- Holm, J., ¹1988: *Pidgins and Creoles*, vol. I: *Theory and Structure*. Cambridge.

- Holm, J. ¹1989: *Pidgins and Creoles*, vol. II: *Reference Survey*. Cambridge.
- Hymes, D. (ed.), 1971: *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge.
- Klein, M., 2007: *De Nederlandse invloed op het Papiamentu*. Münster. (Examenscriptie Westfälische Wilhelms-Universität Münster.)
- Kramer, J., ¹2004: *Die iberoromanische Kreolsprache Papiamentu. Eine romanistische Darstellung*. Hamburg. [Romanistik in Geschichte und Gegenwart, supplement 11.]
- Lenz, R., 1926: *El papiamentu. La lengua criolla de Curazao. La gramática mas sencilla*. Santiago de Chile.
- Macpherson, I.R., 1975: *Spanish phonology. Descriptive and historical*. Manchester.
- Maduro, A.J., 1953: *Ensayo pa yega na un ortografia uniforme pa nos Papiamentu*. Curaçao.
- Maurer, Ph., 1986: „Le papiamentu de Curaçao: un cas de créolisation atypique“, in: *Études créoles* 9. p. 97-113.
- Maurer, Ph., 1998: „El papiamentu de Curazao“, in: Perl, M./Schwegler, A. (eds.), *América negra: panorámica actual de los estudios lingüísticos sobre variedades hispanas, portuguesas y criollas*. Frankfurt/Madrid. p. 139-217.
- Mees, I./Collins, B., 1983: „A phonetic description of the vowel system of Standard Dutch (ABN)“, in: *Journal of the International Phonetic Association* 13. p. 64-75.
- Mühlhäusler, P., 1986: *Pidgin and Creole Linguistics*. Oxford. [Language in Society 11.]
- Munteanu, D., 1991: *El papiamentu, Origen, Evolución y Estructura*. Bochum.
- Noll, V., 1997: „Anmerkungen zur spanischen Toponymie: Andalucía“, in: Holthus, G., *Italica et Romanica. Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*, deel 3. Tübingen. p. 199-210.
- Noll, V., 1999: *Das brasilianische Portugiesisch. Herausbildung und Kontraste*. Heidelberg.
- Noll, V., 2004: „El origen des esp. criollo, port. crioulo“, in: Lüdtke, J./González Ollé, F. (eds.), *Historia del léxico español*. Madrid. p. 257-264.
- Römer, R.G., 1991: *Studies in Papiamentu Tonology*. Amsterdam/Kingston.
- Salomon, H.P., 1982: „The earliest known document in Papiamentu contextually reconsidered“, in: *Neophilologus* 66:3. p. 367-376.
- Schuchardt, H., 1909: „Die Lingua franca“, in: *Zeitschrift für romanische Philologie* 33. p. 441-461.
- Sebba, M., ¹1997: *Contact Languages. Pidgins and Creoles*. Basingstoke/London.
- Singh, I., ¹2000: *Pidgins en creoles. An introduction*. London.

Voorhoeve, J., 1971: „A note on Reduction and Expansion in Grammar“, in: Hymes (ed.) 1971. p. 189.

Wood, R.E., ¹1970: *Papiamento: Dutch contributions*. Ann Arbor.

Naslagwerken

Metzler Lexikon Sprache. O.red.v. H. Glück. Berlin 2000.

WBNP – Groot woordenboek Nederlands–Papiaments. O.red.v. Van Putte-de Windt, I./Van Putte, F., Zutphen 2005.

WBPN – Groot woordenboek Papiaments–Nederlands. O.red.v. Van Putte, F./Van Putte-de Windt, I., Zutphen 2006.